

FEBRUARY 2020

NOAH
Friends of the Earth Denmark

Madomstilling i EU

Mod sundere skove og social retfærdighed

NOAH Friends of the Earth Denmark

Nørrebrogade 39
2200 København | Denmark
Telefon: 35 36 12 12
Giro: 5 56 00 39
E-mail: noah@noah.dk
Hjemmeside: www.noah.dk

Kopiering fra denne publikation må kun finde sted på institutioner eller virksomheder, der har indgået aftale med Copydan, og kun inden for de rammer, der er nævnt i aftalen

Publikationen kan downloades gratis i pdf-format fra NOAHs hjemmeside
Publikationens internetadresse: www.noah.dk/materialer/madomstilling

Published in Denmark 2020

Research og originaltekst: Chris Chancellor
Redigering af original udgave: Adrian Bebb, Stanka Becheva, Danielle van Oijen
Design: Capucine Simon

Oversat af: Jacob Sørensen, NOAH
Tak for hjælp til oversættelse til NOAHs Madsuverænitetetsgruppe
og til Werner Hedegaard for manuskorrektur

ISBN 978-87-93536-64-7 (digital udgave, pdf)
Udgivet af NOAHs forlag, januar 2020 som internetpublikation

Friends of the Earth Europe gratefully acknowledges financial assistance from the European Commission (LIFE Programme). The sole responsibility for the content of this document lies with Friends of the Earth Europe. It does not necessarily reflect the opinion of the funder mentioned above. The funder cannot be held responsible for any use that may be made of the information contained therein.

Indledning

Fødevarer systemet er globaliseret og mere forbundet end nogensinde. Vi har adgang til rigtig mange forskellige madprodukter, men samtidig er afstanden fra jord til bord øget. Efterhånden som vores globale fødevarer system er blevet stadig mere industrialiseret, er konsekvenserne af denne struktur ofte blevet usynlige for de fleste.

Monokulturer med stor kemisk input og stor grad af mekanisering, stadig færre virksomheder, der kontrollerer stadig mere landbrugsjord samt nøglesektorer som handel, forarbejdning, detailhandel¹ og afhængighed af billig arbejdskraft i hele forsyningskæden er nøglefaktorerne i det industrielle system².

En af de mest alvorlige konsekvenser af denne struktur er ødelæggelse af skove og krænkelse af rettigheder i de samfund, der er afhængige af skovområderne. Selv om der er mange forskellige ting, som driver skovrydningen, anerkendes landbruget efterhånden som den primære drivkraft til globalt skovtab³, og agroindustrien er blevet en af de største trusler mod forkæmperne for jord og miljø^{4,5}. Især tre produktioner skiller sig ud: sojabønner, palmeolie og oksekød^{6,7}.

Sojabønner og palmeolie bliver brugt til meget andet end mad; det bliver brugt som foder til husdyr, biobrændstoffer og i kosmetikindustrien. Fortællingen om, at industriel produktion af disse afgrøder er nødvendigt for at brødføde verden, er derfor vildledende⁸.

Udviklingen er ikke bare sket tilfældigt. EU-understøttede politiske rammer som den fælles landbrugspolitik (CAP), direktivet om vedvarende energi og frihandelsaftaler har skabt incitament til skovrydning i udlandet for at levere råvarer til EU-markedet^{9,10}.

Tilsvarende har mangel på seriøs regulering af virksomheder og finansielle institutioner, der investerer i agroindustrien i udlandet, medført flere problemer. Afhængigheden af frivillige certificeringsordninger, som garanterer bæredygtighed, har medført, at de underliggende systemiske problemer ikke er blevet løst.

Konsekvenserne af skovrydning og skovforringelser er omfangsrige, fordi skove er centrale for at bevare eller skabe sunde økosystemer og anstændige levevilkår for samfund over hele verden. Ud over de åbenlyse forde-

le – såsom kulstofoptag og beskyttelse af biodiversitet – spiller skove en afgørende rolle i at opretholde de hydrologiske cyklusser, beskytte jordbunden, øge livskvaliteten, forbedre levestandarden og skabe madsuverænitet i lokale samfund og give adgang til en varieret og sund kost.

Problemstillingerne er ikke nye. Civilsamfundet og det videnskabelige samfund har i årtier advaret mod farerne ved fortsat at nedbryde og ødelægge skoven. Det hidtil mest alarmerende billede om truslen fra de bredtfaavnende, sammenkoblede mad-, klima- og økologiske kriser er netop beskrevet^{11,12,13}. Vi er nødt til at ændre vores ekspanderende model for madforsyning til en model, der er regenererende for økonomier, økosystemer og social velvære.

Heldigvis findes der levedygtige, multiplicerbare løsninger. Fra lokal skovstyring til agroøkologi over korte forsyningskæder demonstrerer initiativer fra hele verden, hvordan skove kan bevares på en måde, der beskytter klimaet, fremmer biodiversitet og økosystemtjenester, og som samtidig giver lokalsamfund mulighed for at styrke deres jordrettigheder og tage kontrol over deres egen produktion og egne, lokale fødevarer systemer.

Formålet med denne publikation er at gøre opmærksom på, hvor meget det haster, samt at beskrive de praktiske og politiske muligheder, der er til rådighed til at opbygge skovrydningsfri og socialt retfærdige fødevarerforsyningskæder til og i EU. Forfatteren giver i publikationen et overblik over, hvor og hvorfor skovrydning sker, og hvem der er involveret i finansieringen af varer, som skaber risiko for skovrydning, før forfatteren giver en kritisk vurdering af de nuværende "bæredygtigheds"-certificeringssystemer, som i øjeblikket lægges frem som løsninger på problemerne. Derefter giver forfatteren eksempler på løsninger fra den virkelige verden, som vi bør investere i, og skitserer, hvordan EU's politikere kan hjælpe.

EU's fodspor i skove

DEN NUVÆRENDE SITUATION

Analysen har antydnet, at den globale skovrydning skulle være reduceret de seneste år^{14,15}. Nye data fra avanceret satellit teknologi har imidlertid afsløret, at det gennemsnitlige årlige tab af bruttodækning i skov faktisk voksede med 43 % mellem 2014 og 2018. Også tabet af primær regnskov stiger, hvilket giver næring til yderligere bekymring.

TROPISK KONCENTRATION

Skovrydning er ikke jævnt fordelt over hele kloden. Tropiske regioner er især udsat for risiko¹⁷ for skovrydning og tegnede sig for op til 94 % af al skovrydning fra 2001 til 2015¹⁸.

→ I 2018 forsvandt **3,6 millioner hektar** primær regnskov. Det svarer til et areal på størrelse med Belgien. De tre højeste årlige satser for tab af primær regnskov siden 2002 har fundet sted i de seneste tre år¹⁶.

→ Troperne mistede **12 millioner hektar** skov i 2018. Det er det fjerdestørste tab, siden vi begyndte at måle skovrydning tilbage i 2001¹⁹.

LANDBRUGETS ØDELÆGGENDE ROLLE

Der er adskillige direkte og indirekte drivkræfter til skovrydning – dog med store regionale forskelle – og der er klare beviser for, at udbredelsen af det industrielle landbrug er en af de vigtigste²⁰. En tredjedel af klodens jordoverflade og cirka 75 % af ferskvandsressourcerne er dedikeret til produktion af afgrøder eller husdyr²¹. En undersøgelse estimerer, at landbruget var ansvarligt for 80 % af den samlede skovrydning i perioden 2000 til 2010, og heraf tegnede det kommercielle landbrug sig for de 40 %²². En ny analyse antyder, at udbredelse af kommercielle marker, græsarealer og plantager med træer tegnede sig for 62 % af skovtabet fra 2005 til 2013²³. EU, som er en af de største importører af landbrugsprodukter, spiller derfor en vigtig rolle.

EU har øget efterspørgslen efter råvarer fra landbruget ved aktivt at basere EU's fødevarer på industrielt storskalajordbrug^{25,26,27}. Det anslås, at det eksterne arealfodaftrek for det endelige EU-forbrug løber op i 106 millioner hektar²⁸, og at EU-forbruget tegnede sig for et afskovet areal på ni millioner hektar fra 1990 til 2008²⁹. Dette forhold har bidraget til den globale tendens med farlig reduktion i økosystemernes sundhed, som igen har forringet den globale produktivitet med 23³⁰.

→ **60 %** af de arealer uden for EU, der bruges til at forsyne EU med afgrøder, er tropiske²⁴.

→ **SOJA:** I gennemsnit står EU for 15 % af den globale import³¹: 33,2 millioner tons i markedsåret 2017/2018³². Traditionelt er soja kommet fra Latinamerika, men ændrede markedsforhold har gjort USA (74,5 %) til den største leverandør af rå sojabønner³³; Brasilien, hvor en nylig stigning i skovrydning har haft ødelæggende konsekvenser, er nummer to (19 %) ³⁴. Soja bruges i vid udstrækning til at holde dampen oppe i EU's industrielle husdyrindustri^{35,36}, men spiller også en rolle i biobrændstofsektoren³⁷.

→ **OKSEKØD:** EU tegner sig for 41 % af den globale import af oksekød³⁸: 341.053 tons i 2018³⁹, hvoraf størstedelen kommer fra Argentina og Brasilien, hvor kvægopdræt er den vigtigste drivkraft til skovrydning^{40,41}. Brasiliansk oksekødeksport til EU er årsag til op mod 3.600 hektar skovrydning om året i perioden 2015 til 2017⁴².

→ **PALMEOLIE:** EU står for 25 % af den globale import af palmeolie⁴³, som hovedsageligt kommer fra Indonesien og Malaysia. Importen fra Indonesien udgør i gennemsnit 3,5 millioner tons om året⁴⁴. Cirka 1,5 millioner hektar skov i Indonesien skønnes at være blevet ryddet mellem 2000 og 2015⁴⁵ for at gøre plads til palmeolieproduktion. Palmeolie bruges bredt i forarbejdede fødevarer og kosmetiske produkter såvel som til biobrændstoffer.

Bag facaden: Finansiering af skovrydning og social uretfærdighed

Vurderinger af EU-initieret skovrydning fokuserer ofte på forbindelsen med produkter, der slutforbruges i EU. Hvad de derimod ikke tager højde for, er den enorme rolle, EU og den internationale finanssektor har for at fastholde den råvarefokuserede landbrugsmodel, der truer skove over hele verden og ofte krænker rettigheder og fordriver de mennesker, der er afhængige af skoven.

Denne landbrugsmodel er afhængig af stort input, hvilket betyder, at producenter har brug for en stor grad af finansiering for at kunne fastholde produktionen. Finansiering er ligeledes nødvendig i andre dele af forsyningskæden, for eksempel til udvikling af plantager, transport- og oplagringsinfrastruktur samt forarbejdningenheder. I dette afsnit beskriver vi, hvem de største aktører, der leverer denne finansiering, er.

BANKER OG FINANSIELLE UDVIKLINGSINSTITUTIONER

Private banker spiller en afgørende rolle i finansieringen af store råvareproducenter⁴⁶. De yder ofte også indirekte finansiering til lokale banker eller investeringsfonde, som igen yder finansiering til producenter eller til udbygning af infrastruktur langs forsyningskæden⁴⁷. Uden denne finansiering kunne de råvarebaserede fødevarer systemer simpelthen ikke fungere. Banker i EU er fortsat med at finansiere sektoren, til trods for at de i mere end 20 år har vidst, hvilke sociale og miljømæssige skader dette system medfører^{48,49}.

Finansielle udviklingsinstitutioner (DFI'er) er offentlige banker, der har et pligtmandat til at sørge for, at deres investeringer bidrager til sociale og miljømæssige fremskridt. Flere af EU's medlemslande har deres egne DFI'er⁵⁰, samtidig med at medlemsstaterne hver især yder finansiering til internationale og regionale DFI'er såsom International Finance Corporation og Den Afrikanske Udviklingsbank.

Selv om disse institutioner generelt har stærkere forpligtelser med hensyn til governance af miljømæssige og sociale forhold end private banker, har de stadig en tendens til at favorisere det råvarebaserede jordbrug i udviklingens navn^{51,52}.

PRIVATE FONDE

Den voksende finansiering af landbruget betyder, at pensionsfonde, hedgefonde og lignende typer investeringsfonde i stigende grad er relevante^{53,54}. De spekulerer ved at købe jord, kapitalandele i agroindustrien eller råvareoptioner med det formål at sælge med fortjeneste, når det opkøbte er steget i værdi^{55,56,57}. Rydning og klargøring af jord til agroplantager kan være en nøglekomponent i maksimering af profitskabelsen ved videresalg.

HANDEL

Fødevarerigianterne er kendte spillere. Disse selskaber indsamler, opbevarer, behandler og distribuerer landbrugsvarer og investerer i den relevante infrastruktur og politisk lobbyvirksomhed for at gøre systemet smidigt^{58,59}.

Traditionelt er ADM, Bunge, Cargill og Louis Dreyfus de største aktører, men den kinesiske, statsejede kornhandler, COFCO, er i løbet af kort tid også blevet en vigtig spiller. Oksekødshandel domineres stærkt af det brasilianske firma JBS samt de amerikanske selskaber Tyson Foods og Cargill, mens Wilmar og Cargill⁶⁰ er blandt de største palmeoliehandlere.

Mange af disse selskaber har udviklet deres egne finansielle strukturer⁶¹ og leveret lån til producenter eller foretaget spekulative investeringer i markeder for jord og råvare⁶².

Usikkerhed i certificeringer

Certificeringsordninger spiller en fremtrædende rolle som svar på den stigende bekymring for sammenhængen mellem den mad, vi spiser, og miljømæssig og social uretfærdighed i udlandet. Logisk set, gør mærkningsordninger forbrugerne i stand til at vælge ansvarligt produceret produkter, fordi ordningerne medfører strengere miljø- og sociale standarder end ellers for producenter og andre aktører i forsyningskæden.

I virkeligheden er tingene mere komplicerede. Alle de store ordninger har været udsat for alvorlig kritik for kun at have begrænset betydning i praksis, mens de samtidig tillader, at certificerede virksomheder maske-ker sig med flotte ord om bæredygtighed⁶³. I dette afsnit gennemgår vi de vigtigste eksisterende certificeringsinitiativer for produkter med palmeolie, soja og oksekød. Tabel 1 giver et overblik over nogle af disse ordninger.

HVAD ER ROUNDTABLES

Der er oprettet internationale roundtables for sektorerne soja (RTRS), palmeolie (RSPO) og oksekød (GRSB). Sidstnævnte er dog mindre udviklet.

HVORDAN VIRKER DE?

Roundtables er initiativer med interessenter, som inkluderer landbrugsbedrifter fra hele forsyningskæden, banker, detailhandlere og NGO'er for miljø og social retfærdighed. De fungerer ved at sætte standarder, som uafhængige tredjepartsrevisorer bruger til at certificere producenterne⁶⁶. Certificerede fødevarer kan derefter markedsføres som bæredygtige eller ansvarlige. Standarderne er generelle og underlagt national fortolkning.

Desuden har regeringerne i Indonesien og Malaysia oprettet deres egne certificeringsorganer for palmeolie-sektoren, men disse organer betragtes som langt svagere, delvis på grund af manglende, uafhængig revision⁶⁷.

AFGRØDE	CERTIFICERINGSORDNING	CERTIFICERET MÆNGDE
PALMEOLIE	Roundtable on Sustainable Palm Oil (RSPO) Indonesian Sustainable Palm Oil (ISPO) Rainforest Alliance (RA)	19% (2017) ⁶⁴
SOJA	Roundtable on Responsible Soy (RTRS) International Sustainability & Carbon Certification (ISCC) ProTerra Fairtrade	3% (2013)
OKSEKØD	Global Roundtable on Sustainable Beef (GRSB) Rainforest Alliance (RA)	<10%

TABEL 1. CERTIFICERINGSORDNINGER FOR FØDEVARER⁶⁵

VELSTAND	MENNESKER	PLANET
Konkurrence, resiliens og bæredygtighed	Bæredygtige forhold og reduktion af fattigdom	Naturbeskyttelse og styrkelse af økosystemer til gavn for den næste generation
PRINCIP 1. Etisk og gennemsigtig opførelse PRINCIP 2. Overhold lovgivningen og respekter rettigheder PRINCIP 3. Optimer produktivitet, effektivitet, positiv indvirkning og resiliens	PRINCIP 4. Respekter sociale rettigheder og menneskerettigheder og skab fordele PRINCIP 5. Integrer små virksomheder PRINCIP 6. Respekter arbejdstagernes rettigheder og betingelser	PRINCIP 7. Beskyt, bevar og forbedr økosystemer og miljø

TABEL 2. PRINCIPPER FOR RSPO⁶⁹

FASTSÆTTELSE AF STANDARDERNE

RSPO: Et system af principper og kriterier, hvor overholdelse kontrolleres gennem akkrediterede tredjepartsrevisorer vurdering. En reform i 2018 indførte, at vurderingerne skulle koncentreres om påvirkning af tre områder: velstand, mennesker og planet⁶⁸.

De vigtigste aspekter inkluderer identifikation og beskyttelse af områder med stor naturbeskyttelsesværdi (HCV, High Conservation Value) eller stor lagring af kulstof (HCS, High Carbon Stock), overholdelse af principperne om fri, forudgående og informeret samtykke fra eksisterende jordbrugere og forbud mod at beplante områder med tørv efter 15. november 2018⁷⁰.

RTRS: Fem vejledende principper danner grundlag for standarden: Juridisk overholdelse og god virksomhedspraksis, ansvarlige arbejdsvilkår, ansvarlige samfundsforhold, miljøansvar og god jordbrugspraksis⁷¹.

Blandt de vigtigste betingelser er, at konflikter om arealanvendelse skal løses, markafbrænding af afgrøder undgås og ingen udvidelser op til områder af interesse for oprindelige folk og/eller kulturel bevaring.

GRSB: Der er identificeret fem centrale principper, som er vist i figur 1. GRSB består af allierede, nationale roundtables eller initiativer. De findes nu i mere end 20 lande⁷². Dog er det indtil nu kun i Canada, at der er udviklet en certificeringsrammeaftale⁷³.

FIGUR 1. PRINCIPPER FOR GRSB⁷⁴

ET SPØRGSMÅL OM TROVÆRDIGHED

På trods af disse erklærede målsætninger er der rejst alvorlig kritik af effektiviteten og troværdigheden af ordningerne. For det første går eksisterende standarder simpelthen ikke langt nok på afgørende områder. For eksempel tillader RSPO rydning af sekundær skov, der ikke er klassificeret som HCV eller HCS⁷⁵. Tilsvarende tillader RTRS fortsat produktionen af GM-soja, som er destruktiv og kemisk intensiv⁷⁶ og medfører alvorlige konsekvenser for økosystemer og menneskers sundhed⁷⁷. Standarderne er ofte tvetydigt formuleret, hvilket overlader meget til agroindustriens eget skøn.

Derudover anses håndhævelsen for at være svag, og der er rejst tvivl om revisorernes uafhængighed^{78,79}. Der er gentagne rapporter om brud på arbejdstagerrettigheder⁸⁰ og landgrabbing^{81,82,83} i de certificerede plantager. Nye beviser rejser også tvivl om, hvorvidt certificeringen fører til mindre skovrydning^{84,85}. Dette er emner, som revisorer ofte ikke tager i betragtning.

Svaghederne forværres af det faktum, at magtbalancen mellem de forskellige initiativer er rykket væsentligt mod større virksomheder og væk fra fortalene for bønder og oprindelige folk⁸⁶.

ALTERNATIVE MÆRKNINGSORDNINGER

Andre certificeringsordninger er dukket op blandt andet som svar på den udbredte utilfredshed med roundtable-initiativerne.

RAINFOREST ALLIANCE: Denne standard dækker over en række fødevarer, blandt andet produkter med kvægkød⁸⁷. For de fleste er ordningen baseret på fire principper: effektiv planlægning og styring, bevarelse af biodiversitet, bevarelse af naturressourcer, forbedret levestandard og større velvære. Et femte princip om bæredygtig kvægproduktion findes også.

PROTERRA: Certificeringsordning for ikke-GMO-fødevarer og -foder. Systemet er baseret på ti principper, hver med sit sæt af kriterier og indikatorer⁸⁸.

I sojasektoren har Donau Soja-initiativet skubbet på for at producere europæisk og certificeret ikke-GM-sojabønne som en løsning på skovrydning i Latinamerika⁸⁹.

Disse ordninger har dog ligesom de andre ordninger modtaget kritik for deres manglende effektivitet^{90,91,92} og for kun at fokusere på specifikke, isolerede emner uden at udfordre de bredere, systemiske problemer, der er forankret i den industrielle produktion og det industrielle overforbrug af afgrøder⁹³.

BEHOVET FOR EN ANDEN TILGANG

Et gennemgående træk ved de forskellige initiativer er tendensen til en snæver forståelse af bæredygtighed. I initiativerne lægges der størst vægt på miljøhensyn, mens sociale spørgsmål får langt mindre opmærksomhed. Økonomiske evalueringer har fokuseret på fordele for virksomheder eller jobskabelsesstatistikker, uden at tage hensyn til virkningerne på lokale producenters levestandard og forskydningen af lokale fødevaremarkeder. Mad og ernæringsmæssig usikkerhed indgår på lige fod med højere indkomster.

Derudover har der været en tilbøjelighed til at betragte disse emner isoleret frem for at betragte dem som en del af en integreret helhed; tilsagn om nul-skovrydning er et eksempel på dette. Indsatsen for at begrænse skovrydning er behandlet for sig selv og helt separat fra behandlingen af konflikter om landrettigheder og bestræbelser på at fremme den biologiske mangfoldighed. I virkeligheden er disse emner tæt forbundne, så det er helt forkert at behandle dem adskilt fra hi-

nanden. For eksempel er der i RSPO krav om, at der oprettes eksklusive HCV-områder i plantagekontrollerede områder, men dette kan resultere i bortvisning af traditionelle jordbrugere fra de områder, som de er afhængige af for at opretholde livet. Denne tilgang repræsenterer en ringe informeret, menneskefjern vision om bæredygtighed.

EN SYSTEMISK UDFORDRING

Faktisk fejler selve fundamentet bag initiativerne, idet det forudsætter fortsat industriel produktion. Al tilgængelig videnskabelig viden understreger, at det haster med at forhindre, at tre simultane kriser udfolder sig, nemlig fødevarer-, biodiversitets- og klimakriserne^{98,99}.

De eksisterende certificeringsordninger peger i den forkerte retning, når det handler om at påvirke efterspørgsels- og forbrugsniveauer, da de grønvasker udvidelser af landbrug. Og dog er det bredt anerkendt, at påvirkning af efterspørgsel skal være en central del af enhver meningsfuld strategi for et reelt bæredygtigt fødevarer-system. Dette forhold understreges af ny evidens, der viser, at naturbeskyttelse af ét område fører til landgrabbing og nye landbrug andre steder¹⁰⁰. Et konkret eksempel er udvidelsen af kvægfarme og sojabønneplantager i Cerrado efter et stort anlagt moratorium for skovrydning i Amazonas¹⁰¹. Dette demonstrerer ikke kun et behov for at reducere forbruget, men også for at overveje, hvilke slags produkter der efterspørges.

Virksomheder i de industrielle fødevarerforsyningskæder prøver fortsat at skabe legitimitet med deres fortælling om, at de producerer 'mad til hele verden': hvis vi skal producere nok mad til den voksende befolkning, er industriel ekspansion den eneste løsning. Men dette argument er blevet diskuteret i alt for lang tid; vi producerer allerede rigeligt til at brødføde det nuværende og forventede antal mennesker på kloden¹⁰². En stor del af behovet dækkes af småbønder, som bruger en brøkdel af ressourcer i det industrielle landbrug¹⁰³. Under ingen omstændigheder er EU's import af landbrugsvarer bestemt til de befolkninger, der er mest sårbare over for usikkerhed om fødevarer og ernæring. I stedet ender varerne som input til forarbejdede fødevarer, husdyr eller biobrændstof.

Undersøgelser har vist, at når oprindelige folks rettigheder overholdes, er landene, disse folk forvalter, mindre sårbare over for skovrydning, og at den biologiske mangfoldighed og økosystemets sundhed styrkes^{94,95,96,97}.

Den rigtige løsning

Behovet for en radikal ændring af den måde, vi producerer, distribuerer og forbruger vores mad på, er åbenlyst i lyset af de problemstillinger, som er beskrevet ovenfor. Madsystemer skal i højere grad orienteres mod ikke-økonomiske og regenererende økonomiske, sociale og miljømæssige mål.

MADSUVERÆNITET OG AGROØKOLOGI

Dette kan gøres i den ramme, som de indbyrdes forbundne begreber madsuverænitet og agrøkologi skaber.

→ **MADSUVERÆNITET** er 'folks ret til sund og kulturelt tilpasset mad produceret ved hjælp af miljømæssigt forsvarlige og bæredygtige metoder og deres ret til at definere deres egne mad- og landbrugssystemer'¹⁰⁴.

Madsuverænitet lægger eksplicit vægt på, hvordan maden produceres og distribueres, og måske vigtigst af alt, hvem der har kontrol over maden, og hvem der drager fordel af den, idet begrebet udfordrer erhvervslivets omfavnelser af markedet for mad og landbrugsprodukter i det hele taget.

→ **AGROØKOLOGI** er 'et sæt af økologiske, sociale og politiske principper, der sigter mod at indlejre fødevarerproduktion i sunde og forskellige agroøkosystemer og sociale netværk på en måde, der minimerer eksterne input, skaber et passende udkomme for producenterne og leverer nærende mad til forbrugerne'¹⁰⁵.

Agroøkologiens principper fokuserer på at investere i lokal viden og naturressourcer, herunder traditionelle husdyrracer og frøsorter, og derved fjerne eller reducere nødvendigheden af eksterne input som kommerciel såsæd og landbrugskemikalier^{106,107}. Dette giver producenterne større autonomi i beslutningstagningen og højere fortjenstmargener¹⁰⁸, hvilket gør dem i stand til at skabe et anstændigt udkomme, samtidig med at de leverer sund og nærende mad til lokale og regionale markeder såvel som andre vigtige sociale tjenester såsom beskyttelse og gendannelse af biodiversitet, opbygning af frugtbar jord, opretholdelse af landskaber og beskyttelse mod jorderosion og oversvømmelse¹⁰⁹.

Fødevarerproducenter opererer automatisk på tværs af en række praksisser, størrelser og markedsorienteringer. Agroøkologi tilbyder en vej inden for en bredere ramme for madsuverænitet, hvorpå man kan lede den nødvendige overgang til et bæredygtigt madsystem¹¹⁰, samtidig med at man redegør for og omfavner mangfoldigheden.

BÆREDYGTIG ERNÆRING OG BÆREDYGTIGT FORBRUG

Ændring af EU's kost- og forbrugsmønstre er en uundgåelig del af enhver pålidelig, bæredygtig omstilling. Dette involverer ikke nødvendigvis at spise mindre eller vegetarisk. I stedet handler det om at spise mere friskt, lokalt og bæredygtigt produceret mad.

Det vil imidlertid betyde et skift væk fra madvaner, som er afhængige af for eksempel forarbejdede fødevarer, der indeholder palmeolie, og industrielt produceret kød og mejerivarer fra dyr, som er fodret med importerede sojabønner eller andre importerede råvarer. Og der vil stadig være international handel; nogle produkter kan ikke produceres i EU. Vilklårene for handel skal dog ændres, så de fremmer madsuverænitet samt økologisk og social velstand i de regioner, hvor produkterne kommer fra. I sidste ende vil dette være til gavn for økosystemer og menneskers sundhed både i EU og andre lande.

MAD OG SKOV

Når man tænker produktion af mad, ser man ofte åbne landskaber beplantet med etårige afgrøder. Men også mange andre typer økosystemer kan producere store mængder mad, for eksempel skovområder. Overalt i ver-

den har samfund vist, at produktion af mad, forbedret levestandard og bevaring af skove kan gå hånd i hånd.

De steder, hvor lokale stadig er kraftigt forbundet til deres skov, vil det at overlade forvaltningen af skoven og madsystemet til de lokale være en potentiel billig og effektiv måde at nå flere socioøkonomiske og miljømæssige mål på én gang. Et nyttigt koncept til at forstå og opnå dette, især i tropiske områder, er lokal skovforvaltning (CFM, Community Forest Management).

→ **CFM** refererer til oprindelige folks og/eller lokalsamfunds forvaltning af og kontrol over skovområder, der samtidig opretholder en tilknytning til de lokale naturressourcer. Det er på én gang en politisk, kulturel, åndelig og teknisk tænkning og praksis, der sigter mod at nå flere mål for social og miljømæssig retfærdighed. Det er vigtigt at gøre klart, at CFM ikke er en statisk proces eller en bestemt praksis. CFM omfavner løbende dialog og interaktion i tråd med den konstante udvikling af kulturer og teknologier, men med princippet om territorial kontrol i højsædet¹¹¹.

Madsuverænitet, agroøkologi og CFM kan ligne komplette koncepter. Med passende støtte fra staten kan de bruges til at fokusere den nødvendige omstilling, så sunde skove finder deres plads i holistiske, bæredygtige madsystemer. I det følgende afsnit introducerer vi en række casestudier af initiativer, der er førende i at fremme en sådan bæredygtig omstilling.

PÅ VEJ MOD LOKAL SKOVFORVALTNING

- Tilbagevenden til sulagad
- Yvapuruvu: Skoven i farmen
- Områder med fælles, lokal styring af ressourcer (CREMA'er, Community Resource Management Areas)

Tilbagevenden til sulagad

HVOR

Domænet for oprindelige folk i Teduray og Lambangian, Bangsamoroområdet, Filippinerne

HVAD

Sulagad er på en og samme tid et oprindeligt system til produktion af mad og en generel vision om en bæredygtig livsstil. Det er vedtaget af de oprindelige folk i Teduray og Lambangian på øen Mindanao i Filippinerne, hvor deres levevilkår og kultur centrerer sig om deres jord, og hvor floraen, faunaen og økosystemer er forbundet med det.

KONTEKST

Konfronteret med udbredelsen af det kommercielle landbrug, landgrabbing og ulovlig skovhugst i lille skala (lokalt kaldet "carabao-hugst") støtter befolkningen genoplivningen af det oprindelige sulagad-system. Pålæggelse af input-intensive landbrugsmodeller, der er afhængige af lån fra såsæd-, gødnings-, herbicid- og pesticidforhandlere, har gjort landmændene sårbare. Mislykket høst og manglende evne til at tilbagebetale lånene har betydet, at forfædrenes jord er blevet overtaget af forhandlerne som sikkerhed. Dette har bevirket erodering af den oprindelige kontrol over traditionelle områder og lokale madsystemer.

MÅLSÆTNINGER

Tilbagevenden til sulagad sigter mod at skabe bæredygtige, miljøvenlige og kulturbaserede madsystemer og planlægge levevilkårene inden for oprindelige folks domæner m.m. Dette ses som den bedste måde at modvirke spredning af en skadelig, forretningsorienteret landbrugspraksis, samtidig med at man fremmer og styrker den oprindelige identitet og regeringsførelse og beskytter og bevarer biodiversitet og miljø. Initiativet sigter også mod at påvirke andre oprindelige og ikkeoprindelige folk til at vælge lokalt baseret bæredygtigt, økologisk landbrug og en reduktion – eller om muligt undgåelse – af forretningsorienteret landbrug.

← Kvæggæsning og bananproduktin under trækroneerne. Foto: Galileo De Guzman.

HVORDAN

Da sulagad fokuserer på at minimere eksterne input, herunder finansiering, er de lokale madsystemer og levevilkår de lokale samfunds eget ansvar. Dette giver større lokal autonomi over forvaltningen af jord og ressourcer og giver de lokale ejerskab til de fordele, der følger med.

Gennem 'Timuay Justice and Governance', den oprindelige politiske struktur i Teduray og Lambangian, er det besluttet at gennemføre, fremme og genoplive sulagad fuldt ud, så de lokale kan udøve større kontrol

over deres jord og undgå presset, der udøves af forhandlere og andre indflydelsesrige spillere på markedet.

Der er afholdt demonstrationer og debatter om sulagad-landbrugsteknikker, herunder sulagad-konferencer på landsbyniveau, i fem pilotområder samt en på oprindelige folks domæneniveau. Et demonstrationsjordbrug er også under udvikling, så den lokale befolkning selv kan opleve fordelene og få mulighed for at gentage den samme praksis i fremtiden.

Deltagere i den første samling i Lambangian. Foto: Galileo De Guzman. ↑

Yvapuruvu: Skoven i farmen

HVOR

Altos, Cordillera,
Paraguay

HVAD

Yvapuruvu-initiativet fokuserer på at opbygge bæredygtige og klimaresiliente samfund. Det er centreret på en 60 hektar stor økofarm, der administreres af SOBREVIVENCIA (Friends of the Earth Paraguay). Det fungerer som et sted for vidensudveksling og kapacitetsopbygning for en bred vifte af lokale, nationale og internationale aktører.

KONTEKST

Yvapuruvu-området består især af de sidste vigtige resterende dele af Paraguay Central Forest samt cirka to hektar af Cerrado-økosystem og små græsningsarealer. Los Altos-systemets sundhed er af grundlæggende betydning for den centrale del af Paraguay; det tættest befolkede område i landet. Bortset fra den oase det er for biodiversitet – set i forhold til den stigende habitatknaphed – er den også vigtig for at opretholde en regional klimabalance, levere vand af høj kvalitet til regionen og tilbyde rekreative steder for den lokale og nationale befolkning. Økofarmen producerer også en vigtig del af den mad, der forbruges i hovedstadsområdet Asunción.

Imidlertid ødelægger ulovlig skovrydning, jordforringelser, forurenende industrier og ukontrolleret urbanisering hurtigt disse højt værdsatte naturgoder. Hvis denne proces fortsætter, vil den medføre en drastisk forringelse af livskvaliteten for millioner af mennesker, yderligere forarmelse af lokalbefolkningen og en kraftig stigning i sårbarheden over for negative klimaforandringer.

MÅLSÆTNINGER

I lyset af udviklingen af uholdbare produktionssystemer forsøger Yvapuruvu at genforene lokalsamfund med deres oprindelse, identitet og traditionelle viden for at fremme selvbestemmelse, madsuverænit, generering af indkomssystemer og sikkerhed for social og miljømæssig retfærdighed i deres områder.

← Agroøkologisk have i Yvapuruvu.

HVORDAN

Baseret på vidensdialoger med lokale organisationer fremmer og implementerer initiativet gendannelse af økosystemer, agroøkologiske og medicinske plantehaver, analogt skovbrug, spiseskove, restaurering og bæredygtig forvaltning af vandkilder og revitalisering af lokale, kulturelle praksisser. Initiativet hjælper samtidig med at opretholde og øge modstandsdygtigheden i lokalsamfundene og økosystemerne.

Selv om en lang række aktører er involveret, fra landsbyledere til akademikere og universitetsansatte, er de

omkringliggende samfund de største interessenter. I sidste ende er det de lokales levevilkår, der er bundet til miljøkvaliteten og vandforsyningen i områderne.

Initiativet har modtaget økonomisk støtte fra flere forskellige civilsamfundsorganisationer og fonde. Imidlertid har en restriktiv politik fra regeringens side vedrørende støtte fra civilsamfundsorganisationer på det sidste skabt vanskeligheder.

Deltagere i et kursus i gendannelse af økosystemer på økofarmen. Foto: SOBREVIVENCIA. ↑

Områder med fælles, lokal styring af ressourcer (CREMA'er)

HVOR
Ghana

HVAD
CREMA'ernes tilgang forudsætter, at en lokal organisation overtager forvaltningsmyndigheden. Et CREMA er et geografisk defineret område, der inkluderer en eller flere lokale enheder, der har aftalt at forvalte naturressourcer på en bæredygtig måde.

KONTEKST

Forvaltning af naturressourcer er gentagne gange blevet hæmmet af politisk indblanding og indblanding fra eliten, som kan omgå lokal samtykke i beslutningsprocesserne, for eksempel ved tildeling af koncessioner til arealudnyttelse.

Derudover bliver skovforvaltning – og relaterede aktiviteter og tiltag – i Ghana overvejende vedtaget af mænd. I lokalsamfundene spiller kvinder imidlertid en afgørende rolle i forvaltningen af naturressourcer.

MÅLSÆTNINGER

CREMA'er har til formål at opmuntre lokalsamfund, der er villige til at integrere forvaltning af naturressourcer i deres arealanvendelse. CREMA'erne sigter også mod at skabe økonomiske og ikkeøkonomiske ressourcer til samfund og enkeltpersoner inden for CREMA'erne gennem at give de lokale samfund formel adgang og brugerrettigheder til skovressourcerne. Kvinders deltagelse i beslutningsproces, ledelse og fordeling af fordele fremmes også.

HVORDAN

Et CREMA bygger på den eksisterende struktur til at tage beslutninger med et udøvende organ og en forfatning, der styrer aktiviteterne og reguleringen af CREMA'et.

Vedtagelsen af lokale vedtægter i distriktsforsamlingen anerkender og bemyndiger CREMA'er til at styre lokale ressourcer i overensstemmelse med områdets forfatning. CREMA'ernes struktur til styring integrerer og respekterer den traditionelle struktur for at tage beslutninger og områdets systemer for jordrettigheder. De ledes af et lokalt valgt udvalg, der har forskellige

funktioner, herunder regulering og kontrol af adgangen til levende naturressourcer i de udpegede områder. Samfundene drager økonomisk fordel ved at sælge produkterne på lokale markeder.

CREMA'erne har gennem årene modtaget støtte fra forskellige civilsamfundsorganisationer, ofte gennem tidsbundne projekter. Udfordringen er at vedligeholde organiseringen, når donormidler forsvinder. Det betyder, at opbygningskapacitet skal indarbejdes fra begyndelsen.

Ideen om at sætte lokalsamfund og producenter i centrum for madsystemer og skovforvaltning er central for alle disse initiativer. Lokalsamfundene og producenterne behandles ikke som løsrevne enheder, men snarere som en del af et integreret system, der understøtter anstændige og autonome levevilkår, leverer vigtige tjenester og sørger for rigelig og sund mad til de lokale markeder.

Imidlertid står disse og lignende initiativer over for alvorlige udfordringer, når de skal etablere sig. Landgrabbing og udbredelsen af skadelige industrielle landbrugsmodeller betyder, at oprindelige folk og lokalsamfund mister både direkte og indirekte kontrol over deres territorier. Nationale regeringer har vist sig ude af stand til at dæmme op for dette, og i mange tilfælde er regeringerne endda aktive talsmænd for processerne, inklusive EU og EU's medlemsstater. Civilsamfundet udfylder dette tomrum, men restriktiv politik fra regeringer og begrænset kapacitet bremser fremskridtene. Hvis EU seriøst ønsker at gøre sit skovfodspor mindre og udvikle ansvarlige forsyningskæder til fødevarer, skal EU fremme en praksis på landbrugs- og handelsområdet, som respekterer og er i overensstemmelse med lokal madsuverænit.

SKABELSE AF RETFÆRDIG HANDEL

Selv med øget fokus på produktion til lokale markeder kan man ikke undgå korte, internationale madforsyningskæder for visse produkter. I sådanne tilfælde er det bydende nødvendigt, at handelen sker i overensstemmelse med principperne om miljømæssig og social retfærdighed, hvilket betyder et skift væk fra industrielle madmodeller og reduktion af antallet af mellemløbere i forsyningskæden. Også på det punkt er der eksempler fra hele kloden på, hvordan det kan gøres. Nedenfor præsenteres et udvalg.

PRODUKT

Kaffe

HVOR

Chiapas,
Mexico

ZAPATISTA KAFFEKOOPERATIVER

HVAD

Fælles produktion og forarbejdning af kaffe, som eksporteres og distribueres via solidaritetsøkonomiske netværk i Europa og Nordamerika.

KONTEKST

Efter Zapatista-opstanden i 1990'erne i Chiapas-regionen i Mexico, som fordømte den nordamerikanske frihandelsaftale (NAFTA) som en trussel mod småskalaproducenter og produkter fra oprindelige folk i Mexico, begyndte nogle lokale samfund at organisere sig autonomt med det formål at opnå den kvalitet og stabilitet for deres levevilkår, som staten ikke leverede¹². Dette involverede blandt andet en omorganisering af landbrugssystemerne med målsætning om både bæredygtig selvforsyning og øget indkomst. En del af strategien var at integrere økologisk certificeret skyggedyrket kaffe i produktionssystemerne.

HVORDAN

Kaffen, der produceres i de lokale Zapatista-samfund, forarbejdes af fællesdrevne kooperativer med en lokalt valgt bestyrelse. Derefter sendes kaffen direkte til udlandet til distributører eller etiske detailforretninger, der er en del af kooperativernes solidaritetsøkonominetværk, til endelig salg til forbrugerne¹³. Prisen bestemmes af produktionsomkostningerne med et ekstra tillæg, der skal give anstændige levevilkår for producenterne.

Bestyrelserne for de lokale kooperativer geninvesterer overskuddet i den lokale infrastruktur og i lokale tjenester, der drives autonomt og uden statslig støtte¹⁴. Mange kooperativer har imidlertid haft vanskeligheder på grund af fortsatte politiske konflikter og restriktive politikker fra regeringens side¹⁵. Ikke desto mindre er det essentielle her, at disse kooperativer er oprettet med det specifikke slutmål at tjene samfundsbehov i producentregionerne, idet man bruger den genererede indkomst som middel til at støtte dette. Direkte markedsføring gennem solidaritetsnetværk giver mulighed for, at producenterne modtager en rimelig pris for kaffen i stedet for at skulle stole på ustabile markedspriser og de priser, som forhandlerne fastsætter.

PRODUKT

Te

HVOR

Sri Lanka

GREENFIELD BIO ESTATES

HVAD

Analogt skovbrug implementeret i produktionssystemer med te for at skabe en mangfoldighed af produkter til forbrug og lokal handel. Te sælges internationalt med *Forest Garden Product*-certificering.

KONTEKST

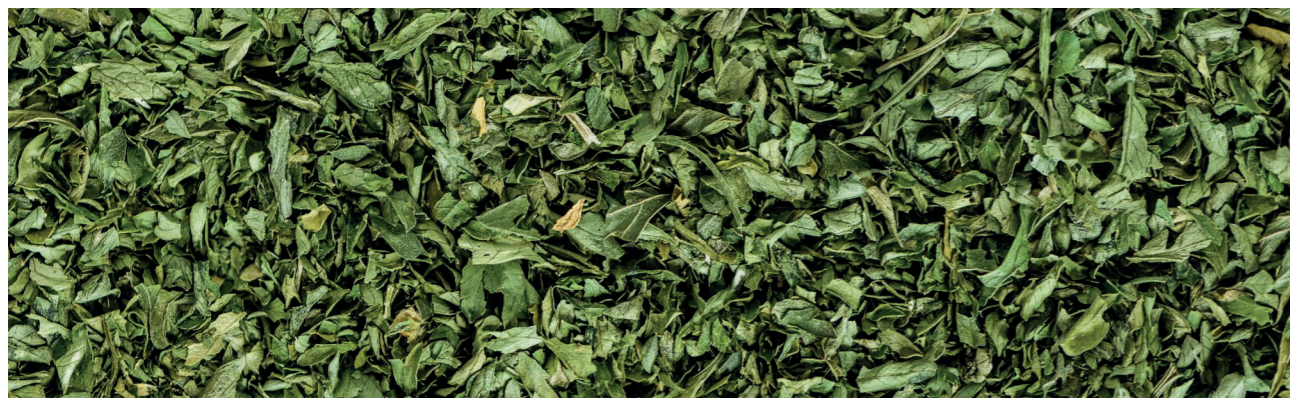
Te er en enorm forretning i Sri Lanka. Landet var engang verdens største eksportør og henter cirka 65 % af sine landbrugsindtægter fra te. Teboommet kom dog med en pris: store områder af skov er ryddet og erstattet af plantager med monokultur, som dræner jordens frugtbarhed, ødelægger den biologiske mangfoldighed, forurener vandet med højt input af landbrugskemi og efterlader de skovryddede skråninger sårbare over for jorderosion. Udbyttet er faldet, og da Indien, Kina og Kenya også er blevet storeksportører af te, er levestandarden for dem, som er afhængige af produktionen af te, i fare.

HVORDAN

Hos Greenfield Bio Estate har implementeringen af analogt skovbrug skabt mulighed for at fortsætte produktionen af te, mens både landskaber gendannes, og den lokale levestandard blomstrer. Dette involverer design af et system, der integrerer oprindelige og invasive træer og buske med tebuske, hvilket giver ekstra høst af frugt, nødder og foder^{116,117}.

Designet inkluderer private grunde til godsets 110 arbejdere, der ligeledes ejer deres egne køer, som ud over husdyrgødning producerer mælk til eget forbrug og salg på det lokale marked. Køerne er derfor kilde til ernæring og indkomst ud over arbejdernes indtægt fra teproduktionen. Dette system går ikke ud over teproduktionen, faktisk er udbyttet steget, og teen sælges med en økologisk merpris både lokalt og internationalt.

Teen er desuden certificeret med mærket *Forest Garden Products*¹¹⁸, som nu anerkendes af EU og bruges i markedsføring af produkter fra analogt skovbrug. Mærket adskiller sig fra andre bæredygtige certificeringssordninger, idet det er baseret på et system, der eksplicit er rettet mod at opbygge skovøkosystemer på en måde, der styrker den lokale levestandard, idet te er et af de mange output.

PRODUKT

Ananas

HVOR

Kirehe-distriktet, Rwanda

TUZAMURANE KOOPERATIV

HVAD

Fællesdrevet kooperativ, der producerer friske og forarbejdede ananas til lokale markeder og til eksport gennem en etisk ansvarlig distributør i Europa.

KONTEKST

Folkemordet i Rwanda i 1994 påvirker stadig forekomsten af fattigdom og underernæring i landet. I nogle områder, såsom Kirehe-distriktet i det nordlige Rwanda, er der mange enlige kvinder, som er tvunget til at leve af små jordstykker¹¹⁹.

HVORDAN

Tuzamurane-kooperativet blev oprettet med det formål at uddanne kvinder inden for gartnererhvervet og at forbedre kvinders adgang til markeder og opsparingsordninger. Ananas blev identificeret som en passende afgrøde, da den er godt tilpasset de lokale forhold og har en potentiel høj markedsværdi.

Med støtte fra organisationer som Oxfam er kooperativet blevet økologisk certificeret og har udviklet forarbejdningsfaciliteter til tørring af frugten. Den tørrede ananas eksporteres til andre lande i Afrika såvel som til EU, hvor den distribueres i Frankrig af virksomheden Agro Sourcing¹²⁰. Det giver højere priser og stigende indtægter, og kooperativets indtægter geninvesteres i samfundsinitiativer og sundhedsforsikringer til medlemmerne¹²¹.

Igen er det tydeligt, at skiftet fra industrielle madproduktions- og distributionssystemer til at placere lokale producenter og samfund i centrum kan give flere fordele på en gang. Et skift betyder ikke et farvel til international handel med madvarer, men der bør fokuseres på modeller med retfærdig handel, der eksplicit har til formål at fremme miljømæssig og social velfærd i produktionsområderne. Ultimativt skal der skabes en ba-

lance mellem produkter til eksport og lokal produktion af madvarer, så samfundene kan definere deres egne mad- og landbrugssystemer og være modstandsdygtige over for ændringer i de internationale markedsforskeligheder. Der findes allerede lovende modeller, men mange af samfundene har svært ved at konkurrere i et politisk miljø designet til at understøtte den industrielle agroindustri.

Handling for omstilling

For at støtte en overgang til et fødevarer system, der beskytter skovens økosystemer og opretholder social retfærdighed, skal politiske beslutningstagere i EU, såvel som i medlemslandene og tredjelande, handle på flere fronter.

Fokus skal flyttes fra blot at finpudse produktionen under eksisterende modeller. I stedet bør fokus være på at udvikle et politisk miljø, der muliggør handlinger, som understøtter principperne om madsuverenitet og dermed støtter, at de former for samfundsbase- rede initiativer, der er introduceret ovenfor, udbredes. Dette vil betyde, at folks ret til sunde og kulturelt passende madvarer produceret ved hjælp af økologisk forsvar- lige og bæredygtige metoder styrkes, og at deres ret til at definere egne mad- og landbrugssystemer fremmes. De, der producerer, distribuerer og forbruger mad, bør være kernen i madsystemerne og tilknyttede han- dlingsplaner, frem for at det er markedskrav og store virksomheder, der definerer systemerne. Et sådan skift involverer:

OMSTILLING AF EFTERSPØRGSEL

Indfør konkrete foranstaltninger til at reducere pro- duktion og forbrug af industrielle afgrøder og afledte produkter såsom industrielt produceret kød og meje- riprodukter, der er knyttet til skovrydning og overtræ- delse af rettigheder, samt fokuser på handels- og ud- viklingspolitikker til gavn for lokalsamfund:

- Genforhandl ratificerede, internationale handel- saftaler for at undgå handel med produkter, der direkte eller indirekte bidrager til eller igangsætter skovrydning eller nedbrydning af naturlige økosys- temer.
- Suspender ratificering og forhandlinger om frihan- delsaftaler, for eksempel Mercosur og CETA.
- Støt oprettelsen af decentrale, korte forsyningskæ- der, diversificerede markeder baseret på solidarit- et, rimelige priser og tættere lokale forbindelser mellem producenter og forbrugere.
- Vedtag en indikator for arealfodaftryk og reduk- tionsmål for at modvirke, at det samlede europæis- ke forbrug af energi og naturlige ressourcer, især kød og bioenergi, overstiger et areal, der svarer til det tilgængelige europæiske areal.
- Fjern subsidier i EU's Fælles Landbrugspolitik til in- dustrielt husdyrproduktion inden for EU. Fjern også den indirekte støtte til opbygning af husdyrhold i stor skala i form af nationale undtagelser, og læg juridisk bindende restriktioner på foderimport, der er knyttet til skovrydning og overtrædelser af ret- tigheder.
- Sørg for, at den biomasse, som medlemssta- terne bruger til at nå deres mål for vedvarende energi, afspejler et niveau af biomasse, der kan leveres bæredygtigt i regionen. Brug af mad i biobrændstoffer, såsom palmeolie eller soja, der nu er drevet af målsætninger om CO2-reduktion, bør forbydes.
- Brug af træ til såkaldt avanceret biobrændstof eller mere generelt energiforbrug (produktion af elektri-

citet og varme) bør begrænses kraftigt til, hvad der kan leveres bæredygtigt fra regionen.

- Tilskynd, og frem indkøb og forbrug af bæredyg- tigt produceret mad inden for EU, for eksempel gennem ordninger med offentlige indkøb og EU's skoleordning for frugt, grøntsager og mælk.

HÅNDHÆV MENNESKERETTIGHEDERNE OG MILJØREGULERINGEN AF FORSYNINGSKÆDER

- Indfør lovgivning og regulering, der forpligter selskaber, især de største, til at gennemføre om- fattende risikoanalyser af forsyningskæder og til at indføre passende foranstaltninger – samt im- plementere dem effektivt. Disse foranstaltninger skal ligeledes få virksomheder til at overvåge deres egen implementering og effektivitet (duty of vi- gilance) for at undgå, at importerede produkter, der bidrager til skovrydning og nedbrydning eller omdannelse af naturlige økosystemer, kommer ind i Europa. I tilfælde af brud på disse forpligtelser bør en civilretlig instans har ansvaret for, at selska- bet pålægges at betale erstatning til ofrene.
- Styrke kravene til oplysning fra virksomheder og finansieringsinstitutter for at skabe gennemsigtig- hed i hele forsyningskæden, for eksempel gen- nem EU-direktivet om videregivelse af ikkefinan- siel information.

FINANSREGULERING

Indfør regler, der får europæiske finansieringsinstitut- ter til at tage højde for virkningen af deres investering- er i agroindustrien i andre lande, uanset om disse er knyttet til produkter, der i sidste ende forbruges i EU:

- Pålæg EU-banker, DFI'er og andre finansieringsin- stitutter såsom private banker, private investorer og pensionskasser en streng og juridisk bindende pligt til årvågenhed (duty of vigilance).
- Overvåg europæiske finansieringsinstitutter med hensyn til deres påvirkning af miljø og menneske- rettigheder i andre lande, og indfør stærke sank- tionsmekanismer til at straffe enhver overtrædelse.
- Indfør en bindende 'brun taxonomi' i EU for den finansielle sektor, der udelukker finansiering af skovrydning, landgrabbing og krænkelse af menneskerettighederne.
- Støt en stærk bindende FN-traktat om virksomhe- der og menneskerettigheder og en lovgivning i EU om virksomhedsansvar.

FREMME AF AGROØKOLOGI OG SKOVFORVALTNING I LOKALSAMFUND

EksPLICIT og udbredende støtte til agroøkologi og sam- fundsbaseret skovforvaltning både i EU og andre steder:

- Integrer agroøkologi i EU's kommende nye Fælles Landbrugspolitik, og sørg for sammenhæng på tværs af andre EU-politikområder (forskning, fø- devarepolitik, klimapolitik, udviklingsamarbejde).
- Inkluder bælgfrugter i definitionen af sædskifte som forbedringsbetingelse for direkte betalinger til landmænd.
- Støt udviklingen af lokal og regional forarbejdning og markedsinfrastruktur som led i bestræbelserne på at fremme omstillingen til korte madforsyn- ningskæder i EU.
- Tilvejebring direkte finansiering af landbrugsfors- kning med et eksPLICIT fokus på at implementere og forbedre systemer med agroøkologi eller agros- kovbrug i forskningsprogrammer fra regeringer og Europa-Kommissionen.
- Frem, og opskalere innovative finansieringsmodel- ler til omstilling til agroøkologi og fællesdrevet skovforvaltning; invester i at fremme betingelser, som muliggør, at små producenter af skov- og jordbrugsprodukter tiltrækker retfærdige og etis- ke investeringer.
- Frem udbredelsen af agroøkologi og fællesdrevet skovforvaltning i udlandet, og opfordr udenlands- ke regeringer til at fjerne restriktive politikker, der hindrer spredningen af agroøkologi og fællesdre- vet skovforvaltning.
- Støt udviklingen af bæredygtige madpolitikker i byer i hele EU.
- Opfordr FN's medlemsstater til at ratificere FN-erklæringen om rettigheder for bønder og andre mennesker, der arbejder i landdistrikter, og frem dens gennemførelse i EU's og nationalsta- ternes lovgivning.
- Frem anerkendelsen af oprindelige folks territorier og fælles jordrettigheder verden over som et mid- del til at opretholde menneskerettighederne og bevare værdifulde økosystemer.
- Opfordr medlemsstaterne til at ratificere ILO- konvention 169.

Referencer

1. IPES Food (2017). Too big to feed: Exploring the impacts of mega-mergers, consolidation and concentration of power in the agri-food sector. [Online]. Kan hentes på linket: http://www.ipes-food.org/_img/upload/files/Concentration_FullReport.pdf
2. IPES Food (2016). From uniformity to diversity: A paradigm shift from industrial agriculture to diversified agroecological systems. [Online]. Kan hentes på linket: http://www.ipes-food.org/_img/upload/files/UniformityToDiversity_FULL.pdf
3. Curtis, P.G., Slay, C.M., Harris, N.L., Tyukavina, A., Hansen, M.C. (2018). Classifying drivers of global forest loss. *Science*, 361 (6407), pp. 1108-1111.
4. Global Witness (2019). At what cost? Irresponsible business and the murder of land and environmental defenders in 2017. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.globalwitness.org/en/campaigns/environmental-activists/at-what-cost/>
5. Global Witness (2019). Enemies of the state? How governments and businesses silence land and environmental defenders. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.globalwitness.org/pt/campaigns/environmental-activists/enemies-state/>
6. Henders, S., Persson, M. & Kastner, T. (2015). Trading forests: land-use change and carbon emissions embodied in production and exports of forest-risk commodities. *Environmental Research Letters*, 10 (12).
7. Greenpeace International (2019). Countdown to Extinction. What will it take to get companies to act? [Online]. Kan hentes på linket: https://storage.googleapis.com/planet4-international-stateless/2019/09/98db6c73-gp_cte_report_lowres.pdf
8. Hospes, O. (2010). Feed security contested: soy expansion in the Amazon. . In O. Hospes and I. Hadiprayitno (Eds.), *Governing food security. Law, politics and the right to food.* (pp. 349-370). Wageningen: Wageningen Academic Publishers.
9. Fern (2017). Agriculture and deforestation: The EU Common Agricultural Policy, soy, and forest destruction. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.fern.org/fileadmin/uploads/fern/Documents/Fern%20CAP%20FULL%20REPORT%20FINAL.pdf>
10. IPES Food (2019). Towards a common food policy for the European Union: The policy reform and realignment that is required to build sustainable food systems in Europe. [Online]. Kan hentes på linket: http://www.ipes-food.org/_img/upload/files/CFP_FullReport.pdf
11. IPCC (2019). Climate Change and Land. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.ipcc.ch/report/srccl/>
12. IPBES (2019). Summary for policymakers of the global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. [Online]. Kan hentes på linket: https://www.ipbes.net/sites/default/files/downloads/spm_unedited_advance_for_posting_htn.pdf
13. Willet, W., Rockstrom, J., Loken, B., Springmann, M., Land, T., Vermeulen, S., et al. (2019). Food in the Anthropocene: the EAT-Lancet Commission on healthy diets from sustainable food systems. *The Lancet*, 393 (10170), pp 447-492.
14. FAO (2016). State of the World's Forests – Forests and agriculture: Land-use challenges and opportunities. [Online]. Kan hentes på linket: <http://www.fao.org/3/a-i5588e.pdf>
15. FAO (2016). Global Forest Resources Assessment 2015: How are the world's forests changing? [Online]. Kan hentes på linket: <http://www.fao.org/3/a-i4793e.pdf>
16. Global Forest Watch (2019). The World Lost a Belgium-sized Area of Primary Rainforests Last Year. [Online]. Kan hentes på linket: <https://blog.globalforestwatch.org/data-and-research/world-lost-belgium-sized-area-of-primary-rainforests-last-year>
17. COWI/AS (2018). Feasibility study on options to step up EU action against deforestation. [Online]. Kan hentes på linket: <https://ec.europa.eu/environment/forests/pdf/KH0418199ENN2.pdf>
18. Climate Focus (2019). Progress on the New York Declaration on Forests: Five-year assessment report. Fact Sheet. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.climatefocus.com/sites/default/files/Fact%20Sheet%20-%202019%20NYDF%20Progress%20Assessment.pdf>
19. Global Forest Watch (2019). – The World Lost a Belgium-sized Area of Primary Rainforests Last Year.
20. Curtis, P.G., Slay, C.M., Harris, N.L., Tyukavina, A. & Hansen, M.C. (2018). Classifying drivers of global forest loss. *Science*, 361 (6407), pp. 1108-1111.
21. IPBES (2019). Media Release: Nature's Dangerous Decline 'Unprecedented'; Species Extinction Rates 'Accelerating'. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.ipbes.net/news/Media-Release-Global-Assessment#2-Indigenous>
22. Hosonuma, N., Herold, M., De Sy, V., De Fries, R.S., Brockhaus, M. & Verchot, L. et al. (2012). An assessment of deforestation and forest degradation drivers in developing countries. *Environmental Research Letters*, 7 (4).
23. Pendrill, F., Persson, U.M., Godar, J., Kastner, T. (2019). Deforestation displaced: trade in forest-risk commodities and the prospects for a global forest transition. *Environmental Research Letters*, 14 (5).
24. de Schutter, L. & Lutter, S. (2016). The true cost of consumption: The EU's land footprint. [Online]. Kan hentes på linket: http://foeeurope.org/sites/default/files/resource_use/2016/foee-true-cost-consumption-land-footprint.pdf
25. Fern (2017). Agriculture and deforestation: The EU Common Agricultural Policy, soy, and forest destruction.
26. Friends of the Earth Europe (2018). Soy Alert: How to increase the EU's plant protein production in a sustainable and agroecological way? The role of an EU-wide Protein Plan. [Online]. Kan hentes på linket: https://www.foeeurope.org/sites/default/files/agriculture/2018/soyalert_report_fv_web.pdf
27. Heinrich Boll Foundation, Rosa Luxembourg Foundation, and Friends of the Earth Europe. (2017). *Agrifood Atlas: Facts and figures about the corporations that control what we eat.* Brussels: Heinrich Boll Foundation, Rosa Luxembourg Foundation and FoEE.
28. de Schutter, L. & Lutter, S. (2016). The true cost of consumption: The EU's land footprint.
29. European Commission (2013). The impact of EU consumption on deforestation: Comprehensive analysis of the impact of EU. Brussels: European Commission.
30. IPBES (2019). Media Release: Nature's Dangerous Decline 'Unprecedented'; Species Extinction Rates 'Accelerating'.
31. European Commission (2018). Roadmap: Communication on stepping up EU Action against Deforestation and Forest Degradation. [Online]. Kan hentes på linket: https://ec.europa.eu/environment/forests/eu_comm_2019.htm
32. Egen beregning baseret på USDA Foreign Agricultural Service (2019). EU-28: Oilseeds and Products Annual 2018. [Online]. Kan hentes på linket: https://apps.fas.usda.gov/newgainapi/api/report/downloadreportbyfilename?filename=Oilseeds%20and%20Products%20Annual_Vienna_EU-28_3-28-2019.pdf
33. European Commission (2019). United States is Europe's main soya beans supplier with imports up by 112%. [Online]. Kan hentes på linket: https://europa.eu/rapid/press-release_IP-19-161_en.htm
34. The Guardian (2019). 'Worst of wildfires still to come' despite Brazil claiming crisis is under control. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.theguardian.com/world/2019/aug/28/brazil-amazon-wildfires-worst-to-come>
35. Kroes, H. and Kuepper, B. (2015). Mapping the soy supply chain in Europe. [Online]. Kan hentes på linket: http://d2ouvy59p0dg6k.cloudfront.net/downloads/mapping_soy_supply_chain_europe_wwf_2015.pdf
36. IDH & IUCN (2019). European Soy Monitor: Insights on the European supply chain and the use of responsible and deforestation-free soy in 2017. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.idhsustainabletrade.com/uploaded/2019/04/European-Soy-Monitor.pdf>
37. Reuters (2019). EU seeks to soothe U.S. by clearing soybeans for biofuel. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.reuters.com/article/us-usa-trade-eu/eu-seeks-to-soothe-us-by-clearing-soybeans-for-biofuel-idUSKCN1PN1GT>
38. European Commission (2018). Roadmap: Communication on stepping up EU Action against Deforestation and Forest Degradation.
39. European Commission (2019). Meat Market Observatory – Beef and Veal. [Online]. Kan hentes på linket: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/market-observatory/meat/beef/doc/eu-trade_en.pdf
40. Henders, S., Persson, M. & Kastner, T. (2015). Trading forests: land-use change and carbon emissions embodied in production and exports of forest-risk commodities.
41. Fern (2018). Agricultural commodity consumption in the EU – Beef. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.fern.org/fileadmin/uploads/fern/Documents/Fern%20beef%20briefing%20paper.pdf>
42. Trase (2019). Mapping the deforestation risk of Brazilian beef exports. [Online]. Kan hentes på linket: <http://resources.trase>

- earth/documents/infobriefs/TraselInfobrief8En.pdf
43. European Commission (2018). Roadmap: Communication on stepping up EU Action against Deforestation and Forest Degradation.
 44. European External Action Service (2019). Palm Oil: Facts & Figures on Trade and Sustainability. [Online]. Kan hentes på linket: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/fsपो-01_palm_oil_20190321_en.pdf
 45. European External Action Service (2019). Palm Oil: Facts & Figures on Trade and Sustainability.
 46. Chain Reaction Research (2017). Banks finance more palm oil than investors. Washington, DC: Chain Reaction Research.
 47. van der Stichele, M. (2018). The untold story about the link between Dutch banks and industrial palm oil companies. Amsterdam: SOMO.
 48. Oppuk, Rainforest Action Network and ILRF (2017). The Human Cost of Conflict Palm Oil Revisited: How PepsiCo, Banks, and the Roundtable on Sustainable Palm Oil perpetuate Indofood's worker exploitation. [Online]. Kan hentes på linket: https://d3n8a8pro7vhm.cloudfront.net/rainforestactionnetwork/pages/19315/attachments/original/1511714176/Human_Cost_Revisited_vWEB.pdf?1511714176
 49. Fern (2019). 100 days of Bolsonaro: Ending the EU's role in the assault on the Amazon. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.fern.org/fileadmin/uploads/fern/Documents/Ending-the-EUs-role-in-the-assault-on-the-Amazon-briefing.pdf>
 50. EDFI (2019). Meet our members. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.edfi.eu/members/meet-our-members/>
 51. FMO (2018). Farmer finance: Investing in local prosperity. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.fmo.nl/library/download/urn:uuid:379ee896-f216-462a-9026-1f75b3d9efb6/2018+agribusiness-farmer+finance.pdf>
 52. The Oakland Institute (2019). The highest bidder takes it all: the World Bank's scheme to privatize the commons. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.oaklandinstitute.org/sites/oaklandinstitute.org/files/highest-bidder-eng-high-res.pdf>
 53. Network for Social Justice and Human Rights (2018). Transnational corporations and land speculation in Brazil. [Online]. Kan hentes på linket: https://www.social.org.br/images/MATOPIBA_EN.pdf
 54. Citizens for Financial Justice (2019). Spotlight on financial justice: Understanding global inequalities to overcome financial injustice. [Online]. Kan hentes på linket: <http://www.citizensforfinancialjustice.org/wp-content/uploads/2019/09/CFJ-Spotlight-financial-justice-report-Sep2019.pdf>
 55. Salerno, T. (2014). Capitalising on the financialisation of agriculture: Cargill's land investment techniques in the Philippines. *Third World Quarterly*, 35 (9), pp. 1709-1727.
 56. Clapp, J. (2014). Financialization, distance and global food politics. *Journal of Peasant Studies*, 41 (5), pp. 797-814.
 57. Clapp, J. and Isakson, R. (2018). Risky Returns: The Implications of Financialization in the Food System. *Development and Change*, 49 (2), pp. 437-460.
 58. van Gelder, J.W. and J.M. Dros. (2002). Corporate actors in the South American soy production chain. [Online]. Kan hentes på linket: <http://awsassets.panda.org/downloads/southamericansoybeanactorswwf021126.pdf>
 59. Corporate Europe Observatory (2014). Agribusiness is the biggest lobbyist on the EU-US trade deal, new research reveals. [Online]. Kan hentes på linket: <https://corporateeurope.org/en/pressreleases/2014/07/agribusiness-biggest-lobbyist-eu-us-trade-deal-new-research-reveals>
 60. Heinrich Boll Foundation, Rosa Luxembourg Foundation, and Friends of the Earth Europe. (2017). Agrifood Atlas: Facts and figures about the corporations that control what we eat.
 61. Murphy, S., D. Burch, and J. Clapp. (2012). *Cereal secrets: The world's largest grain traders and global agriculture*. Oxford: Oxfam.
 62. Salerno, T. (2017). Cargill's corporate growth in times of crises: how agro-commodity traders are increasing profits in the midst of volatility. *Agriculture and Human Values*, 34 (1), pp. 211-222.
 63. Changing Markets Foundation (2018). The false promise of certification. [Online]. Kan hentes på linket: http://changingmarkets.org/wp-content/uploads/2018/05/False-promise_full-report-ENG.pdf
 64. RSPO (2018). RSPO Impact Report 2018. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.rspo.org/key-documents/impact-reports>
 65. Adapted from COWI/AS (2018). Feasibility study on options to step up EU action against deforestation. Kan hentes på linket: <https://ec.europa.eu/environment/forests/pdf/KH0418199ENN2.pdf>
 66. RSPO (2019). RSPO certification. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.rspo.org/certification#how-certification-works>.
 67. Kusumaningtyas, R. (2017). External Concern on the ISPO and RSPO Certification Schemes. Amsterdam: Profundo.
 68. RSPO (2018). Principles and Criteria. Kuala Lumpur: RSPO.
 69. Adapted from: RSPO (2018). Principles and Criteria.
 70. RSPO (2018). Principles and Criteria.
 71. RTRS (2017). RTRS Standard for Responsible Soy Production Version 3.1. [Online]. Kan hentes på linket: http://www.responsiblesoy.org/wpdm-package/rtrs-standard-responsible-soy-production-v3-1/?wpdm=12747&ind=mlwvvcAWX-ZAmL7Aaz9B-194Ow3HrFWLWTgMGMSekYnRbr2kVefH4RzBZII-hQAqfxa7I6_wncOJPyZ3rPD8fo_6Atm4TJyKLUQ4jxlU9ei-F1ly9AaVNI7wo5KHYv3nXwqrrXiizWIX_YF2aQe0Nej25yo7OI-MGgMsKYL8tx9GRDHRD506csLz6QygWuFw_wkEtD1WebZ-ZuKESQNd4Bg&lang=en
 72. Global Roundtable for Sustainable Beef (2018). 2018 Sustainability Report. [Online]. Kan hentes på linket: https://grsbeef.org/resources/Documents/WhoWeAre/GRSB_Sustainability_Report_2018.pdf
 73. Canadian Roundtable for Sustainable Beef (2017). Sustainable Beef Production Standard. [Online]. Kan hentes på linket: <http://crsbcertified.ca/assets/Uploads/Framework-Documents/2ff3146916/CRSB-Sustainable-Beef-Production-Standard-v1.0.pdf>
 74. Global Roundtable for Sustainable Beef (2017). Home. [Online]. Kan hentes på linket: <https://grsbeef.org/GRSB-Resources/>
 75. Greenpeace International (2017). Certifying Destruction: Why consumer companies need to go beyond the RSPO to stop forest destruction. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.greenpeace.org/archive-international/Global/international/publications/forests/2013/Indonesia/RSPO-Certifying-Destruction.pdf>
 76. GM Watch, Friends of the Earth and Corporate Europe Observatory (2011). Certified responsible? Critical assessment of the Round Table on Responsible Soy. [Online]. Kan hentes på linket: https://www.toxicsoy.org/toxicsoy/RTRS_files/RTRS%20backgrounder%20v2.pdf
 77. Mongabay (2018). Brazil's pesticide poisoning problem poses global dilemma, say critics. [Online]. Kan hentes på linket: <https://news.mongabay.com/2018/08/brazils-pesticide-poisoning-problem-poses-global-dilemma-say-critics/>
 78. Environmental Investigation Agency (2015). Who watches the watchmen? Auditors and the breakdown of oversight in the RSPO. [Online]. Kan hentes på linket: <https://eia-international.org/wp-content/uploads/EIA-Who-Watches-the-Watchmen-FINAL.pdf>
 79. Environmental Investigation Agency (2017). EIA still watching the RSPO's palm oil audit watchmen. [Online]. Kan hentes på linket: <https://eia-international.org/news/eia-still-watching-the-rspos-palm-oil-audit-watchmen/>
 80. Kiezebrink, V. (2017). *Palming Off Responsibility: Labour rights violations in the Indonesian palm oil sector*. Amsterdam: SOMO.
 81. Friends of the Earth (2015). Exploitation and empty promises: Wilmar's Nigerian land grab. [Online]. Kan hentes på linket: http://www.foeeurope.org/sites/default/files/corporate_accountability/2015/foe_exploitationandempty_lowres_rev.pdf
 82. Forest People's Programme (2015). Palm oil giant Wilmar resorts to dirty tricks. [Online]. Kan hentes på linket: <http://www.forestpeoples.org/topics/palm-oil-rspo/news/2015/07/press-release-palm-oil-giant-wilmar-resorts-dirty-tricks>
 83. Chain Reaction Research (2017). SLC Agricola: Cerrado deforestation poses risks to revenue and farmland assets. [Online]. Kan hentes på linket: http://www.aidenvironment.org/wp-content/uploads/2017/09/20170918_slc-agricola-company-profile.pdf
 84. Gatti, R.C., Liang, J., Velichevskaya, A. and Zhou, M. (2019). Sustainable palm oil may not be so sustainable. *Science of the Total Environment*, 652, pp. 48-51.
 85. Carlson, K.M., Heilmayr, R., Gibbs, H.K., Noojipady, P., Burns, D.N., and Morton, D.C. et al. (2018). Effect of oil palm sustainability certification on deforestation and fire in Indonesia. *Proceedings of the National Academy of Science of the United States of America*, 115 (1), pp. 121-126.
 86. Cheyns, E. (2014). Making "minority voices" heard in transnational roundtables: the role of local NGOs in reintroducing justice and attachments. *Agriculture and Human Values*, 31 (3), pp 439-453.
 87. Sustainable Agriculture Network and Rainforest Alliance (2017). Rainforest Alliance Sustainable Agriculture Standard: For farms and producer groups involved in crop and cattle production. [Online]. Kan hentes på linket: https://www.rainforest-alliance.org/business/wp-content/uploads/2017/11/03_rainforest-alliance-sustainable-agriculture-standard_en.pdf
 88. ProTerra Foundation (2018). ProTerra standard: Social responsibility and environmental sustainability. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.proterrafoundation.org/wp-content/uploads/2019/02/ProTerra-Standard-V04-final-26-02.pdf>

89. Donau Soja (2019). Requirements for the certification of Donau Soja and Europe Soya. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.donausoja.org/en/certification/certification/>
90. Reporter Brasil (2016). Monitor: Certified coffee, rightless workers. [Online]. Kan hentes på linket: https://reporterbrasil.org.br/wp-content/uploads/2016/12/Cafe%cc%81_ING_Web.pdf
91. The Guardian (2016). Behind the label: can we trust certification to give us fairer products? [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.theguardian.com/sustainable-business/2016/mar/10/fairtrade-labels-certification-rainforest-alliance>
92. Fair World Project (2016). Justice in the fields: A report on the role of farmworker justice certification and an evaluation of the effectiveness of seven labels. [Online]. Kan hentes på linket: <https://fairworldproject.org/wp-content/uploads/2016/10/Justice-In-The-Fields-Report.pdf>
93. Ecoruralis and European Coordination Via Campesina (2018). The trouble with soy: the threats to small-scale producers across Europe. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.eurovia.org/wp-content/uploads/2018/08/Report-The-trouble-with-soy-2018-compressed.pdf>
94. WRI (2014). Securing rights, combatting climate change. [Online]. Kan hentes på linket: <https://wriorg.s3.amazonaws.com/s3fs-public/securingrights-full-report-english.pdf>
95. Schuster, R., Germain, R.R., Bennett, J.R., Reo, N.J., and Arcese, P. (2019). Vertebrate biodiversity on indigenous-managed lands in Australia, Brazil, and Canada equals that in protected areas. *Environmental Science & Policy*, 101, pp. 1-6.
96. FERN (2019). Our Forests Our Lives: Stories of hope and resilience from forest communities around the world. [Online]. Kan hentes på linket: https://www.fern.org/fileadmin/uploads/fern/Documents/2019/fern_ourforestsourlives.pdf
97. IPBES (2019). Summary for policymakers of the global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. [Online]. Kan hentes på linket: https://www.dropbox.com/sh/yd8l2v0u4jqtp3/AACpraYjOYWpTxAFv5H-2vrKa/1%20Global%20Assessment%20Summary%20for%20Policymakers?dl=0&preview=Summary+for+Policymakers+IPBES+Global+Assessment.pdf&subfolder_nav_tracking=1
98. IPCC (2019). Climate Change and Land. [Online].
99. IPBES (2019). Summary for policymakers of the global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services.
100. Pendrill, F., Persson, U.M., Godar, J., Kastner, T. (2019). Deforestation displaced: trade in forest-risk commodities and the prospects for a global forest transition.
101. Dou, Y., Bicudo da Silva, F.B., Yang, H. and Liu, J. (2018). Spillover effect offsets the conservation effort in the Amazon. *Journal of Geographical Sciences*, 28 (11), pp. 1715-1732.
102. FAO (2014). Building a common vision for sustainable food and agriculture: Principles and approaches. [Online]. Available at: <http://www.fao.org/3/a-i3940e.pdf>
103. ETCC Group (2017). Who will feed us? The Industrial food chain vs the peasant food web. Val David: ETC Group.
104. Forum for Food Sovereignty (2007). Declaration of Nyéléni. [Online] Kan hentes på linket: <https://nyeleni.org/spip.php?rubrique80>
105. Nyéléni Europe & Central Asia (2019). More farmers, better food: Why and how to put small-scale producers at the core of the new CAP. [Online]. Kan hentes på linket: https://www.eurovia.org/wp-content/uploads/2019/03/Nyeleni-ECA-More-farmers-better-food_compressed.pdf
106. Friends of the Earth International (2018). Innovating for sustainable agriculture & food systems. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.foei.org/wp-content/uploads/2018/11/Agroecology-innovation-EN.pdf>
107. Nyéléni (2015). Declaration of the International Forum for Agroecology. [Online]. Kan hentes på linket: <http://www.foodsovereignty.org/wp-content/uploads/2015/02/Download-declaration-Agroecology-Nyeleni-2015.pdf>
108. van der Ploeg, J.D., Barjolle, D., Bruil, J., Brunori, G., Costa Madureira, L.V. & Dessein, J. et al. (2019). The economic potential of agroecology: Empirical evidence from Europe. *Journal of Rural Studies*, (In Press).
109. ActionAid (2018). Agroecology: Scaling-up, scaling-out. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.actionaid.it/app/uploads/2018/04/Agroecology.pdf>
110. Anderson, C.R., Bruil, J., Chappel, M.J., Kiss, C. & Pimbert, M.P. (2019). From transition to domains of transformation: Getting to sustainable and just food systems through agroecology. *Sustainability*, 11 (19).
111. Friends of the Earth International (2017). Community Forest Management and Agroecology: Links and implications. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.foei.org/wp-content/uploads/2018/03/foei-cfm-agroecology-EN-WEB.pdf>
112. Lacey, S. (2009). *Beyond a Fair Price: The Co-operative Movement and Fair Trade*. Oldham: The Co-operative College.
113. Yes (2014). Mexico's Grassroots Answer to NAFTA. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.yesmagazine.org/issues/a-just-foreign-policy/reclaiming-corn-and-culture>
114. Café Libertad Kollektiv (2019). Organising a resistant economy in autonomous communities: Zapatista coffee production. [Online]. Last accessed: <https://www.cafe-libertad.de/zapatistischer-kaffeeanbau-en>
115. Folch, A. & Planas, J. (2019). Cooperation, Fair Trade, and the Development of Organic Coffee Growing in Chiapas (1980–2015). *Sustainability*, 11 (2).
116. Both ENDS (2015). Rich Forests: Making a living under the canopy. [Online]. Kan hentes på linket: https://www.bothends.org/uploaded_files/document/Rich_Forests_making_a_living_under_the_canopy_webve.pdf
117. Analog Forestry (2015). Analog forestry: A practitioners guide. [Online]. Kan hentes på linket: <http://www.analogforestry.org/wpsite/wp-content/uploads/2015/03/AF-Practitioners-Guide.pdf>
118. International Analog Forestry Network & Forest Garden Products (2014). Standard for Forest Garden Products. [Online]. Kan hentes på linket: http://richforests.org/uploads/media/FGP_Standard_description.pdf
119. Oxfam (2018). Tuzamurane Pineapple Cooperative, Rwanda. [Online]. Kan hentes på linket: <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/620422/cs-tuzamurane-pineapple-cooperative-rwanda-210618-en.pdf;jsessionid=BB6FD8A04FC41C815076104D81E0370A?sequence=1>
120. Agro Sourcing (2019). Ananas séchés. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.agrosourcing.com/nos-produits/les-fruits-seches/15-ananas-seches>
121. The New Times (2017). Kirehe cooperative earns Rwf300m from dried pineapple exports annually. [Online]. Kan hentes på linket: <https://www.newtimes.co.rw/section/read/219183>

NOAH Friends of the Earth Denmark
Nørrebrogade 39, 2200 København N
www.noah.dk
noah@noah.dk

